

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

jande och vrakande bland materialet och till vad han själv kallar en starkt förenklad – *oversimplified* – teckning. Det är också åtskilligt man saknar i hans framställning. Så skulle man t. ex. gärna ha sett att han åtminstone antytt något av den betydelse som ett sådant litterärt tidsmode som eu-phuismen av allt att döma haft för Raleighs prosastil, vilken han underkastar en tämligen uddlös kritik. Det är vidare givetvis fullt berättigat att som han gör påvisa skillnaden mellan medeltidens livsinställning och renässansens, men av ännu större intresse hade det enligt min mening varit att draga ut linjen också framåt – till barocken. Här kunde Calderón ha lämnat förträffligt åskådningsmaterial – just på tal om teatermetaforen.

Invändningar kan man emellertid, som bekant, alltid roa sig med att göra. I detta fall måste de sägas våga lätt mot det som ger Greenblatts bok dess värde: en omsorgsfullt genomförd, kringstynt analys av ett författarskap och ett liv som i sig innesluter något av det som var kärnan i engelsk renässans.

Gustaf Fredén

Jacob Worms skrifter. Udgivet af Erik Sønnderholm, I-II. Kbhvn 1971.

Erik Sønnderholm: *Jacob Worm. En politisk satiriker i det syttende århundrede.* Mit deutscher Zusammenfassung. Diss. Kbhvn 1971.

En svensk litteraturforskare som strövar i Köpenhamn kan inte annat än häpna över den danska litteraturforskningen, dess livaktighet, djärvhet och bredd. Om tänkbara orsaker till skillnaden gentemot den svenska skall här inte ordas. Men man har skäl att uppmärksamma att i Danmark är den äldre litteraturen lika väl tillgodosedd som den nyare. Inte minst gäller det textutgivningen, som också är det primära. I dansk bokhandel, ja öppet och på framträdande plats i skyltfönstren, finner man nu moderna utgåvor av en rad barockverk, Bordings *Den danske Mercurius*, Reenberges *Digte*, Naurs *Golgotha paa Parnasso*, för att nämna några. Det är Munksgaards förlag som tagit detta initiativ. Att det finns en marknad i Danmark för den äldre litteraturen visas också av att Köpenhamns universitet för ett par år sedan kunde ge ut en tvåbandsantologi *Dansk barokdigting 1600–1750*. Utgivare var universitetslektorn Erik Sønnderholm.

Sønnderholm var väl skickad för uppgiften. Sedan flera år tillbaka arbetade han med utgivningen av Jacob Worms dikter. Jacob Worms författarskap hör inte rent litterärt till de främsta, men Worms biografi och diktning är sammanflätad med styvfadern Kingos, och som person är Worm av-

gjort intressant för den som vill lära känna den danska barockens samhälle. Worm var besvärlig för sin samtid men han har inte varit mindre besvärlig för sin framtida editor. Hans författarskap består till största delen av oftast anonyma paskiller och satirer som inte trycktes – och inte kunde tryckas – utan spreds genom avskrifter. Blott få avskrifter är samtida. Avskrifterna är spridda över ett stort antal arkiv över hela Norden.

Tolkningen av texterna har bjudit på problem jämförliga med dem insamlingen och redigeringen inneburit. Det hör till denna dikts natur att den är full av anspelningar på aktuella företeelser som det nu ofta är svårt att identifiera. Utgivaren måste ha eminent kännedom om tidens politiska och privatpersonliga förhållanden. Erik Sønnderholm besitter alla dessa egenskaper och dessutom en påfallande motvilja mot alla äventyrligheter och lösa hypoteser. Resultatet har också blivit en edition som måste anses förebildlig för den som sysslar med utgivning av detta slags litteratur.

De anmärkningar som kan göras är också få och i grunden betydelslösa. För min del har jag en känsla av att utgivaren varit alltför försiktig vid dateringen av handskrifterna, som tycks mig ibland bli alltför sen. Beträffande en handskrift är det påtagligt: Palmskiöld 392 kan inte härröra från 1740–50, som utg. säger s. 181, utan de där ingående texterna måste ha tillkommit tidigare, som också säges i redogörelsen för handskriften s. 454. På ett ställe är kommentaren motsägelsefull och vilseledande. I kommentarhäftet s. 155 och 157 diskuteras planetfiktionen i »Phaenomenon Parisiense». Kommentatorn tycks inte vara klar över att man under 1600-talet räknade solen och månen – däremot inte jorden som det står s. 157 – till planeterna. Worm kan därför med rätta tala om att Mercurius (=Münster) anslöt sig till de sex planeterna.

Till utgåvan har Sønnderholm lagt en mäktig monografi över Worm, på vilken han disputerade 1971. Den har närmast traditionell biografisk karaktär, något som är väl befogat då den avser en diktare vars hela verk är intimt förbundet med hans yttre levnadsförhållanden. Betoning ligger som underrubriken omtalar på den politiska satiren. Sønnderholm framhåller emellertid med rätta – fast kanhända onödigt ofta – att Worm aldrig blir någon verklig samhällssatiriker. Drivkraften till hans diktning var inte så mycket social indignation som personliga antipatier. Först den sista stora satiren, »Idola Jeroboami», riktar sig inte mot personer utan mot samhällssystemet som sådant, mot det danska enväldet. Men även i denna dikt har kritiken sin begränsning.

Avhandlingens tråkiga och skröpliga skal röjer inte att därinnanför döljer sig en utomordentligt välskrivnen och ofta underhållande skildring av ett

bland 1600-talets märkligaste diktaröden. Författaren ser med humor och ibland mild kritik på föremålet för sitt studium. Han söker inte som många andra skulle ha gjort försvara den besvärlige Worm i alla de strider han invecklade sig i. Men utom ett författaröde lär vi känna ett stycke av tidens samhälle och opinionerna i detta. Här saknar man dock ett försök att ge en djupare förklaring till fenomenet Worm. En socialhistorisk analys hade kunnat visa på vilka sätt Worm bryter mot sitt samhälls kodex. Frågan varför Worm så hänsynslöst kastar sig över den ene efter den andre, från dem som stod honom nära till de högt uppsatta, Griffenfeld och kungen, ställs aldrig på allvar. Orsaken kan knappast bara vara missnöjet med de släta villkor Worm trots sin fina examen fick nöja sig med. Redan tidigt visar sig en egenomlig ambition hos Worm. Han förefaller ju ha varit offer för en disputationssjuka, en tro att ett stort antal disputationer skulle ge honom försteg framför alla andra. Något annat som man också saknar är en studie över paskillen som litterär genre. Worm briljerar med lärda titlar – då han inte rentav skriver på latin – och ofta har hans paskiller liksom t. ex. Drydens samtida tagit titel och stoff från Gamla testamentet. Detta säger något om tidens mode men också om hur han menade en satir borde vara för att slå hos den publik han vände sig till. Men det avhandlingen ger är mycket nog. Det sagda må bara påminna om att det kan vara värt att gå vidare i studiet av Worms författarskap.

Bernt Olsson

Francis X. J. Coleman: *The Aesthetic Thought of the French Enlightenment*. University of Pittsburgh Press 1971.

»The Aesthetic Thought of the French Enlightenment» kan tyckas vara ett stort ämne, alltför stort för att på ett givande sätt behandlas i en bok på 160 små sidor. Det skall då först påpekas att Coleman (som är filosofiprofessor vid Bostons universitet) ger begreppet »aesthetic thought» en relativt snävt begränsad innebörd. Han skiljer mellan »aesthetic theories» och »critical theories»: till skillnad från en »kritisk» teori, som enligt Coleman snarast är ett uttryck för en personlig konstuppfattning och har ett didaktiskt eller praktiskt syfte, är en estetisk teori ett försök att utan personligt engagemang och med den intellektuella förståelsen som enda syfte, analysera någon central föreställning inom konstbetraktelsen, till exempel »konstnärligt värde», »skönhet» eller »konstverk». Med stöd av denna distinktion lämnar Coleman åsido åtskilliga författare inom den franska upplysningen som har behandlat konstfrå-

gor. Med samma motivering avstår han från att gå in på ett ämne som *la querelle des anciens et des modernes*, ett inslag i den tidigare upplysningens konst- och litteraturdebatt som från idéhistorisk synpunkt kan anses viktigt men som Coleman lämnar därhän utan beklagande – »it is a quarrel that I am very happy to have the philosophical right to ignore, for there is surely no more boring or puerile episode in the history of French literature».

Å andra sidan uppmärksammar Coleman flera teoretiker som i gängse idéhistoriska framställningar brukar vara föremål för ett mera förstrött intresse, till exempel Batteux, Crousaz, André och Dubos. Vad som vägleder Coleman i hans urval är det teoretiskt intressanta i de olika författarnas estetiska idéer; han analyserar deras motiveringar och deras konsekvenser och försöker visa varför en del av dem är fruktbara, andra ofruktbara. Diderot framstår naturligtvis även enligt Colemans principer som en central författare och bidragen till tolkningen av hans estetiska teorier tycks mig höra till det intressantaste i boken, även om det ifråga om Diderot kan tyckas särskilt svårt att skilja »estetikern» från »kritikern».

Colemans arbete är alltså en filosofiskt-analytisk, inte en idéhistorisk framställning, även om det faktiskt rymmer en del idéhistoriska synpunkter; sålunda intresserar sig Coleman ibland för hur en viss författare har påverkat andra i diskussionen av en viss estetisk doktrin. Boken behandlar fyra huvudfrågor i upplysningens teoretiska konstdebatt: »Reason and Sentiment», »Rules and Spontaneity», »Imitation and Creation», »Art, Language, and Morality». Rubrikerna är alltså genomgående antitetiskt formulerade, och Coleman menar att dessa antiteser motsvarar en tendens i litteraturen och konsten under de sex-sju tidigare decennerna av 1700-talet att ställa motsatser mot varandra: förnuft kontrasteras mot känsla (som av Crébillon fils i *Les égarements du cœur et de l'esprit*), sociala konventioner mot personliga böjelser (som av Marivaux i *La vie de Marianne*), konst mot moral (som av markis de Sade). De konstteoretiska författarnas problemställningar återspeglar sådana kontraster, menar Coleman. Med sin inriktning på den filosofiska problemanalysen förenar han sålunda ett intresse för det historiskt karakteristiska i tidens teoretiska konstdiskussioner, som antyder ett vidare perspektiv åt hans framställning.

De områden som Coleman rör sig på har ju redan varit föremål för en mycket omfattande forskning från konst-, litteratur- och idéhistoriska utgångspunkter, och en historiskt inriktad läsare kan väl tycka att författaren i sina analyser vistas i en ganska tunn, teoretisk atmosfär. Colemans sätt att välja textställen, till exempel hos Diderot, kan förefalla lite nyckfullt. Hans referenser till